

Розвиток творчого мислення молодших школярів у процесі вивчення казок на уроках українського читання

Нове педагогічне мислення базується на ідеї гуманізації. А ідеї розвитку особистості дитини – це основний момент ідеології нової школи.

Творчість є однією із цілей розвитку особистості: вона пов'язана з такими категоріями, як самовираження, самореалізація, самовдосконалення.

Життя доводить, що в складних ситуаціях, в умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень). Творчість не виростає на порожньому місці, вона базується на розвинених мисленні та уяві, інтелекті. Розвиток відбувається в процесі навчання та виховання. Творчість формується в процесі взаємодії зі світом, за допомогою оволодіння в процесі навчання змістом матеріальної і духовної культури, мистецтва. Тому є можливість говорити про спеціальне, цілеспрямоване формування творчого мислення, про системний формуючий вплив.

Проблема розвитку творчого мислення школярів є особливо актуальною у наш час. Адже саме зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити. На жаль, сучасна школа ще зберігає традиційний підхід до засвоєння знань, за якого навчання зводиться в основному до запам'ятовування і відтворення знань, прийомів дій, типових способів розв'язування завдань. Одноманітність, шаблонність знижує мотивацію, відвертає від навчання. Діти позбавляються радості відкриття і поступово втрачають здатність до творчості.

У процесі реформування загальної середньої освіти відбувається перехід до гуманістичної парадигми в освіті. Якщо за традиційного навчання педагог мав на меті передати учням знання, то гуманізація висуває нове завдання – сприяти розвитку учня. Саме на це спрямований

компетентнісний підхід до навчання. До ключових компетентностей, які є необхідними для соціально-продуктивної діяльності будь-якої особи, належить і продуктивна творча діяльність.

Проблема творчості знайшла відображення у багатьох науках – філософії, психології, педагогіці, соціології тощо. Останніми роками дослідження творчості відбувається в аспекті її діяльного наповнення. Одна з поширених точок зору на поняття «творчість» подається в роботах А.Т. Шумиліна: «Сучасна наука визначає творчість як процес створення нових духовних і матеріальних цінностей»[6].

Дослідженню категорії творчості присвячені праці американських психологів А. Маслоу, Р. Стернберга. В експериментальних психологічних дослідженнях С.Л. Рубінштейна, Л.І. Анциферової, А.В. Брушлінського, А.М. Матюшкіна, К.А. Славської містяться засади для вирішення важливого педагогічного завдання – розвитку мислення, здатного відкривати нове. Так, А. М. Матюшкін писав, що виховувати творче мислення в процесі навчання означає забезпечити можливість творчого засвоєння знань у складних, проблемних ситуаціях.

І.Я. Лернер вважає, що основу творчого мислення являють собою такі риси: уміння переносити засвоєні знання і способи діяльності в нові ситуації, бачити проблему, структуру об'єкта, його нову функцію, проявляти альтернативне мислення, комбінувати засвоєні способи діяльності, знаходити новий спосіб за наявності відомих. Опанувавши ці риси, можна розвивати їх до рівня, зумовленого природними задатками і ретельністю. Однак перерахованим рисам притаманна одна властивість – «вони не засвоюються в результаті одержання інформації або показу дії, їх не можна передати інакше як включенням у посильну діяльність, яка вимагає прояву тих або інших творчих рис і тим самим таку, яка ці риси формує»[7].

Таким чином, творче мислення – мислення, пов'язане зі створенням або відкриттям принципово нового суб'єктивного знання, з генерацією власних оригінальних ідей.

У дітей здібності до творчості складаються поступово, вони проходять декілька стадій розвитку. Нині науковці виділяють як мінімум три стадії розвитку творчого мислення: наочно-дійове (дошкільний вік), причинне (8–11 років) і евристичне.

Молодший шкільний вік – важливий етап виховання творчого мислення дитини. У цей віковий період у дітей важливо сформувати, зокрема, такі уміння:

- передбачати наслідки взаємодії об'єктів і явищ;
- установлювати логіку причинно-наслідкових відносин;
- розуміти та застосовувати засоби образного порівняння (аналогії);
- використовувати методи керування мисленням.

Основою творчого мислення і є дії продуктивного характеру. Саме вони дозволяють визначити, наскільки творчо, оригінально учень підходить до певної проблемної ситуації, задачі.

Виділяють три типи дій продуктивного характеру, а саме:

1. Створюючі – створення нового продукту – придумати речення, скласти розповідь, задачу, математичний вираз.
2. Перетворюючі – перетворення даного продукту в новий – переказ, зміна порядку слів у реченні, зміна запитання у задачі.
3. Плануючі – складання плану майбутньої дії – розповідь, розв'язання задачі.

У пошуках методів розвитку творчого потенціалу слід враховувати особливість психіки, своєрідність пізнавальної та емоційної сфер дітей цього віку. І тут особливу увагу потрібно звернути на такі моменти:

- Організувати спостереження. Молодші школярі "дивляться", але "не бачать". Потрібно акцентувати увагу дітей на суттєвому, новому, тому, що робить роботу оригінальною.
- Стимулювати творчу уяву. Діти 6-9 років яскраво сприймають світ, для них характерна особлива емоційність уяви. Потрібно допомогти зрозуміти побачене, почуте, пережите, допомогти віднайти зв'язки,

відношення між явищами та предметами, і тим самим закласти основи творчого мислення.

- Розвинути потребу творчості. Створити атмосферу престижності творчого процесу. Варто використати притаманну дітям цього віку імпульсивність та спрямувати її на творчість: запропонувати придумати риму, загадку, казку, самостійно віднайти що-небудь цікаве у природі тощо.
- Підтримувати позитивні емоції. Відомо, що діти молодшого шкільного віку сильно цінують думку дорослих, радіють власним і чужим успіхам. Тому завдання педагога – дозволити дитині отримати почуття задоволення від власних досягнень, від власної творчої праці.
- Виховувати вольові риси характеру. У творчому процесі, а зокрема у творчому мисленні, важливу роль відіграють такі вольові риси характеру як самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, здатність піти на ризик. Одним з ефективних засобів виховання вольових рис характеру можуть бути різноманітні ігри.

Предмети, в основу яких покладено певний вид мистецтва – природний простір для діяльності вчителя з розвитку творчого мислення учнів. Українське читання – один із таких предметів.

За логікою процес пізнання будь-якого об'єкту передуює процесу його творчого перетворення. На мій погляд, легше спонукати дітей до творчості, пропонуючи їм працювати зі знайомим об'єктом. Таким об'єктом серед жанрів художніх творів, що вивчаються на уроках з українського читання, є казки. Казка відома дітям з дошкільних років. Її привабливість – у сюжетності, таємничості, фантастичності. Водночас щоб у дітей були добре розвинуті навчальні дії продуктивного характеру, перш за все потрібно, щоб у них були сформовані репродуктивні (відтворюючі) дії. Вони є базою для розвитку продуктивних дій, а ті, у свою чергу сприяють розвитку творчого мислення.

Тому, звичайно, починаючи вивчати казки, застосовую традиційні методи і прийоми. Після ознайомлення з текстом казки і тлумачення (у разі необхідності) слів і виразів застосовую вибіркоче читання, відповіді на запитання, складання плану, різноманітні форми переказування. Зміст, мета і завдання кожного із цих етапів залежить від тексту казки.

В узагальненому вигляді етапи роботи над казкою, спираючись на власний досвід, можу представити так:

1. Читання (вбіркоче, в особах);
2. Переказ (детальний, вибіркочий, колективний (ланцюгом по одному реченню));
3. Аналіз і творче осмислення (колаж, інсценування, переказ казки від імені героя, складання казки із заданою частиною, вільне складання казки).

Варто зазначити, що незважаючи на те, що молодші школярі не вивчають визначення казки, не оперують літературознавчими термінами, вважаю за потрібне в доступній формі знайомити учнів з ознаками казки, а саме: характерна побудова (зачин, основна частина, кінцівка); фантастичні предмети (у чарівних казках); казкові слова та вирази; трикратне повторення; боротьба добра та зла; перемога добра над злом. Ці знання допоможуть учням під час виконання творчих завдань – створення власної казки – все-таки «втриматися» в межах жанру.

Отже, тільки на останньому етапі роботи над казкою ставлю дітей в умови, що спонукають дітей до творчого мислення. Завдання, які пропоную учням, умовно поділяю на 2 групи залежно від ступеню власне творчості, іншими словами – від питомої ваги «свободи» дитини під час їх виконання, а саме: завдання із заданою частиною і «вільні» завдання. Звичайно, завдання мають різний ступінь складності, тому деякі з них можна пропонувати лише учням 4 класу, а з деякими впораються й учні 2 класу. У таблиці наведені групи таких завдань із розподілом по класах:

Назва завдання	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
Складання казки із заданою частиною				
колаж із казок	+	+	+	+
знайомі герої в нових обставинах	+	+	+	+
казка від веселого вірша		+	+	+
казка від лічилки		+	+	+
казка від арифметичної задачі			+	+
із казки - задачку	+	+		
зміна ситуації в знайомих казках	+	+	+	+
казка з новим закінченням	+	+	+	
експерименти у казках		+	+	+
з казки зникли всі іменники (дієслова)			+	+
серіал у казці	+	+	+	+
розв'язання протиріч у казці	+	+	+	+
казки від загадок			+	+
казки від прислів'я				+
казки від фразеологізму				+
продовження казки	+	+	+	+
казки від жартівливих запитань	+	+		
Вільне складання казки				
про улюблені іграшки, речі	+	+	+	+
казки про подорожі			+	+
родинна казка	+	+		
казки від перевтілень	+	+		
казки від одного слова			+	+
казки про пори року, звуки	+	+	+	+
казки за аналогією		+	+	+
гороскоп та казка				+
казка про самого себе		+	+	+

інсценування			+	+
казки від дивних історій	+	+	+	+
казки від фантастичних явищ			+	+
кольорові казки	+	+	+	+
казки про фантастичні країни		+	+	+
рятівні ситуації в казках	+	+	+	
ім'я і казка			+	+
про самого себе		+	+	+

Головний принцип, на якому базується зміст завдань, – це їх відкритість. Принцип відкритості завдань означає, що більшість вправ передбачають не один, а декілька варіантів розв'язання.

Варто наголосити також на тому, що, оскільки літературне читання пов'язане з мистецтвом слова, значну увагу (особливо на попередніх етапах роботи над казкою) треба приділяти розвитку мовленнєвих умінь, адже невміння висловити свою думку, бідний словниковий запас, негнучкість у використанні синонімів і антонімів тощо може суттєво загальмувати процес творчості школяра.

Зміст більшості завдань зрозумілий із їхньої назви. Водночас деякі з них потребують короткого опису (додаток 1).

Користь завдань, спрямованих на розвиток творчого мислення, полягає ще й у тому, що вони дають змогу педагогу створити ситуацію успіху для кожного учня, незалежно від рівня навчальних здібностей. Адже ці завдання не потребують правильної відповіді. Творчість важко виміряти – вона заслуговує лише схвалення. Наведу приклади дитячої творчості (додаток 2).

Планую після закінчення 4 класу подарувати батькам школярів на згадку книжку «Казки наших дітей», відповідно оформлену.

Науковець О.Г. Кучерявий стверджує, що, мабуть, назавжди залишаться актуальними висловлювання Л.С. Виготського про смисл і

значення дитячої літературної творчості: «Смисл і значення цієї творчості тільки в тому, що вона дозволяє дитині пройти той крутий перевал у розвитку творчої уяви, який дає новий напрям фантазії, що залишається на все життя. Смисл її в тому, що вона поглиблює, розширює й очищує емоційне життя дитини, що вперше пробуджується і налаштовується на серйозний лад, і, нарешті, значення її в тому, що вона дає змогу дитині, розвиваючи свої творчі прагнення навички, оволодіти людською мовою, цією найтоншою і найскладнішою зброєю формування і передачі людської думки, людського внутрішнього світу».

Педагогічна майстерність полягає в тому, щоб дати дитині радість творчості, віру в себе, у свої сили. Учителю потрібно багато мудрості, щирості, щоб у кожній дитині бачити особистість, щоб радіти її постійному розвитку і вдосконаленню. У цій радості – сутність педагогічної праці.

Література:

1. Нозвиток творчого мислення дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://5ka.at.ua/load/psikhologija/rozvitok_tvorchogo_mislennja_ditej_referat/50-1-0-9994
2. Способи та форми виховання творчого мислення на прикладі досвіду педагога-новатора Лисенкової С. Н.[Електронний ресурс]. – Режим доступу
:http://5ka.at.ua/load/pedagogika/sposobi_ta_formi_vikhovannjaja_tvorchogo_mislennja_na_prikjadi_dosvidu_pedagoga_novatora_lisenkovoji_s_n_referat/46-1-0-2125
3. Творче мислення і сучасні методи його формування у школярів за досвідом Шалви АмонашвіліЕлектронний ресурс. – [Режим доступу]
:http://5ka.at.ua/load/psikhologija/tvorche_mislennja_i_suchasni_metodi_jogo_formuvannja_u_shkoljariv_za_dosvidom_shalvi_amonashvili_referat/50-1-0-10100
4. Баб'як С.Я. Розвиток творчого мислення молодших школярів у процесі навчання[Електронний ресурс]. – Режим доступу
:<http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=465908>
5. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів. – Харків : Основа, 2005. – 109 с.
6. Шумилин А.Т. Вопросы становления теории творчества / Шумилин А.Т. // Проблемы философии. – К. : Высшая школа, 1978. – Вып. 44. – С. 12-15.
7. Лернер И.Я. Развивающее обучение с дидактических позиций / И.Я.Лернер // Педагогика. – 1999.– № 2. – С. 7-11.